

NÅGRA FUNDERINGAR KRING DEN UTRIKESPOLITISKA DEBATTEN

Av krigsarkivarien BIRGER STECKZÉN

OM MAN studerar händelseutvecklingen i världen under de sista åren, finner man snart, att de utrikespolitiska problemen kommit att överskugga alla andra angelägenheter. Det har gått utrikespolitik i en rad frågor, de må nu beröra icke blott internationella kombinationer utan även upprustning, ekonomi, religion, litteratur och idrott. Det är tvivelaktigt om det svenska folket har detta fullt klart för sig, ja ibland gripes man av misstanken att inte heller de opinionsbildande kretsarna i tillräcklig grad uppmärksammat det stigande utrikespolitiska trycket, som riktat sig även mot Sverige.

Utrikespolitik är inget lätthanterligt ämne. Det kräver djupgående studier i de olika ländernas politik och ideologi, det kräver förmåga att fatta de historiska sammanhangen och utvecklingstendenserna, det kräver ingående kännedom om de militärpolitiska faktorerna, det kräver också frigjordhet från det invanda schablontänkandet och det inrikespolitiska taktikspelet. Till skillnad från stormakterna har Sverige ingen riktig tradition att bygga på i fråga om den utrikespolitiska debatten. Vi kände oss länge och väl stå utanför det internationella maktspelet och ansågo oss därför icke behöva spilla många tankar och ord på de utrikespolitiska spänningarna i världen, vilka enligt vår uppfattning föga eller intet angingo oss. »Svensk utrikespolitik är att ej ha någon utrikespolitik alls», så utlät sig vid sekelskiftet en tongivande svensk politiker, som fått åtskilliga efterföljare. Detta betraktelsesätt uppövade en vana att skjuta från oss alla obehagliga problem. Vi klädde gärna den bistra verkligheten i en förskönande förklädnad och lurade oss själva att tro på förklädnaden.

Förvisso gjordes aktningvärda försök att påvisa det riskabla i denna attityd. Unionskrisen och försvarsfrågan gävo under tiden före första världskriget anledning till ganska öppenhjärtiga de-

batter. Vad särskilt beträffar högerpartiet, framträdde flera män — såsom Harald Hjärne och Rudolf Kjellén — vilka både i och utom riksdagen på ett inträngande sätt belyste det utrikespolitiska skeendet och dess influens på svensk politik. Även högerns tidningspress kommenterade ganska flitigt Sveriges utrikesproblem, särskilt åren före första världskriget. Likaså tog Svensk Tidskrift aktiv del i den utrikespolitiska debatten. Faktiskt röjde högern ett vaket intresse för de utrikespolitiska angelägenheterna, ja man kan säga, att högern på vissa viktiga avsnitt tolkade händelseutvecklingen riktigare än de andra partierna.

Huru ter sig den utrikespolitiska debatten i våra dagar? Om vi här hålla oss till tiden efter det andra världskrigets slut, torde kunna sägas, att de olika partierna och deras pressorgan ingalunda stå oberörda inför det utrikespolitiska skeendet, men att — bortsett från enstaka röster — deras intresse icke stegrats i samma takt som de utrikespolitiska frågornas avancerade frammarsch på firmamentet. Debatten har kommit några hästlängder efter utvecklingen. Alltjämt råder en påtaglig skygghet inför att gå problemen in på livet. Man drar sig för att nämna sakerna vid deras rätta namn för att ej »utmana» någon, man söker skyla över riskerna för att icke oroa det svenska folket och derangera dess utrikespolitiska trossatser. Betecknande är att flertalet av våra stora tidningar med iver behandla de utrikespolitiska förhållandena på Balkan och i Kina och Indonesien men att de äro mer fåmälda, när det gäller svensk utrikespolitik. Ännu mer karakteristiskt är, att våra politiker och tidningar med stor kraft och kunnighet ägna sig åt de inrikespolitiska problemen och därvid kunna offra nästan hur mycket utrymme som helst på analyser av skattefrågor och mjölkpriser, men att de, när det gäller den viktigaste av alla frågor — den svenska utrikespolitiken — gärna ställa sig avvaktande eller nöja sig med några allmänna fraser.

Man skulle önska, att de ledande krafterna i samhället ägnade ökat intresse åt de utrikespolitiska angelägenheterna och ansloge mer tid åt studiet och debatterandet av dessa. Även när pauser inträda i det utrikespolitiska skeendet, bör förberedelsearbetet pågå och diskussionen hållas igång. Att som hittills skett lägga ner huvudkraften på inrikespolitiken medför, att man står oförberedd och famlande, när plötsligen en akut utrikespolitisk situation inträffar. Man har då svårt att precisera en klar handlingslinje, därför att man ej i tid gjort klart för sig förutsättningarna för

och konsekvenserna av olika alternativ. Ett skolexempel härpå utgör de nordiska paktförhandlingarna.

Om man går till de tre stora utrikespolitiska debatterna i riksdagen under sista tiden — den 4 februari och 29 juni 1948 samt den 9 februari 1949 — och om man vidare studerar de uttalanden, som för övrigt gjorts av de olika partiernas representanter, visar det sig, att endast få av talarna trängt in i ämnet och anlagt större perspektiv på vår utrikesfråga. Det stora flertalet av inläggen domineras av inrikespolitiska synpunkter. För de båda första riksdagsdebatternas vidkommande kom inrikespolitiken att spela en så mycket större roll, som riksdagsmannavalet skulle äga rum hösten 1948, varför man ej ville äventyra något genom mer avancerade uttalanden. Många iakttagare gjorde den reflexionen, att taktiksynpunkterna trängde in på det utrikespolitiska fältet, att partipolitiken inkräktade på rikspolitiken. I stället för klara signaler svarvade man till några grumliga fraser, som kunde tolkas både på det ena och på det andra sättet. Det gällde att ej säga något, som kunde stöta väljarna för huvudet eller utnyttjas av konkurrentpartierna agiterare.

Även högern smittades av denna anda. Huruvida detta bidrog till högerens svåra nederlag vid riksdagsmannavalet, är svårt att säga. Säkert torde emellertid vara, att högerens politik icke verkade attraherande på de yngre årgångarna inom väljarkåren, där man nog på sina håll väntat sig från högerens sida ett dristigare grepp på utrikesfrågorna och där man kände sig desillusionerad av att icke erhålla klara appeller.

Det är självfallet att meningarna kunna vara delade rörande den rätta utrikespolitiska kursen. Denna artikel siktar heller icke så mycket på det utrikespolitiska programmet som fastmer på den utrikespolitiska debatten, dess intensitet och dess karaktär. Men självfallet kan man ej dryfta debatten utan att i någon mån även beröra programpunkterna och kritisera dem. Beträffande debattens intensitet eller brist på intensitet har jag redan yttrat mig. I fråga om dess karaktär vill jag framlägga några synpunkter. Vad som väl bör råda enighet om i alla partier, det är att åsikterna skola vara grundade på reella ting och ej på känslotänkande och taktikhänsyn eller på den sortens tankelättja, som består däri, att man automatiskt följer i uppgångna spår. Vidare kunna väljarna kräva, att programmen dels äro klart avfattade och utförligt motiverade, dels redovisa för den praktiska tillämpningen. Som en huvudregel bör väl gälla, att det utrikespolitiska programmet

skall under de närmaste åren framåt visa sig vara hållbart vid en eventuell världskonflikt.

Kan man påstå, att partiledningarnas programuttalanden uppfyllt dessa villkor? Härtill torde man icke kunna säga ett oreserverat ja. I detta sammanhang kan man ej undgå att fästa sig vid uttrycket alliansfri utrikespolitik, vilket ingår i samtliga partiernas program. För en vanlig människa är det inte så lätt att fatta logiken och innebörden i denna programpunkt. Den kan tolkas som ett fasthållande vid den doktrinära neutralitetslinjen i händelse av ett tredje världskrig. Utgångspunkten för denna handlingslinje är, att »vi har en liten chans» att klara oss från att dras in i kriget. Detta är onekligen riktigt men huvudproblemets kärnpunkt ligger väl i att göra en avvägning, huruvida denna lilla chans bör tillmätas större betydelse än de risker, som äro förknippade med denna handlingslinje. Det kan erinras om att den allmänna utvecklingen på det ideologiska, utrikespolitiska, militärtekniska, ekonomiska och kulturella området pekar i helt annan riktning och att den tilltagande kollektiveringen av nationella enheter — både i fred och krig — ökar vanskligheterna för den ensamstående staten.

Det var väl i känslan av »den lilla chansens» bräcklighet som man på ledande håll inriktade sig på att som en parallellinje åstadkomma en nordisk pakt inom den »alliansfria» utrikespolitikens ram. Men då denna pakt var avsedd som en allians mellan de tre nordiska länderna, blev faktiskt uttrycket alliansfri utrikespolitik något motsägelsefullt. Finessen i uttrycket skulle väl ligga däri, att man avsåg att skapa ett nordiskt neutralitetsblock, som stod utanför de två stora maktblocken. Det kan sägas, att ett dylikt nordiskt block har något större chanser att hålla sig utanför kriget än ett neutralt Sverige — detta under förutsättning att Norge och Danmark vilja och kunna rusta upp. Med tillkomsten av ett nordiskt block har dock icke det förut berörda avvägningsproblemet mellan chanser och risker bortfallit. Det kvarstår med ganska oförminskad styrka.

Efter de nordiska paktförhandlingarnas sammanbrott började därför i diskussionen dyka upp en tredje handlingslinje. Den består däri, att vi om nöden så krävde och faran klappade på dörren skulle associera oss med västblocket. Därvid byggde man dels på förhoppningen att kunna slippa ifrån allt krigsengagemang, dels på förhoppningen att, om detta ej lyckades, komma på rätt sida i det psykologiska ögonblicket. Detta tvädelade system har *eo ipso*

sitt berättigande men man har ej alls rätt ut, hur det skall omsättas i praktiken och om det verkligen är effektivt. Tydligen har man ej observerat, att för de båda delarna i systemet gälla skilda betingelser. Att i ett krisläge plötsligt göra ett mästersprång från neutralitet till stormaktsallians och därvid komma ner på fötterna, det fordrar en akrobatisk färdighet, som nästan överstiger den mänskliga förmågan.

Den alliansfria utrikespolitiken med dess olika variationer har lett till att Sverige nu står helt isolerat. Huru man än vänder och vrider på uttrycket alliansfri utrikespolitik, innebär det ej någon klar definition och kan därför ej bli något ordentligt riktmärke för svensk utrikespolitik.

Rörande de nordiska paktförhandlingarna kan det vara på sin plats att säga några ord. Först och främst kan framhållas, att Sveriges utrikespolitik icke blir bestämmande för världspolitiken utan att det är världspolitiken som blir bestämmande för frågan om krig eller fred, även för Sveriges vidkommande. Svensk utrikespolitik blir icke bedömd så som vi svenskar själva skulle vilja ha den bedömd utan så som stormakterna med utgångspunkt från sina syften och värderingar utforma sina system. Sverige är fastkedjat vid världspolitikens svänghjul.

Det är så mycket större skäl att understryka detta som det internationella samarbetet — särskilt på ekonomiens och kommunikationsväsendets område — tagit en sådan utveckling, att ett land av Sveriges struktur ej kan isolera sig utan tvingas att på mångfaldigt sätt engagera sig i detta samarbete med allt vad det för med sig av utrikespolitiska konsekvenser.

Till följd härav kan den nordiska pakten — även om de tre nordiska länderna vore i alla avseenden samstämmiga (vilket de ej äro) — knappast betraktas som en slutgiltig lösning. Den utgör en viktig etapp men föga mer. Nu har debatten om den nordiska pakten kommit att undanskymma den stora målsättningen, som gäller problemet att i en eventuell världskris befinna sig på rätt sida. Att detta är huvudfrågan ha säkerligen alla klart för sig men av opportunitetsskäl har man undvikit att ta ställning därtill. Obenägenheten att dryfta och fixera själva slutmålet förklarar den tankeoreda, som är rådande på många håll.

Högern har dessbättre ej svävat på målet i fråga om vår samhörighet med de västra demokratierna men den har icke — lika litet som de andra partierna — klarlagt huru man skall gå till väga för att lösa problemen i avgörande stund. Man tycks reso-

nera som så: den dagen den sorgen, det skall nog reda sig på något sätt. Ett utrikespolitiskt engagemang är emellertid ej något som i en hast kan improviseras en kvart över tolv utan det måste byggas upp metodiskt och under ett längre tidsavsnitt. Detta gäller både i fråga om folkopinionens bearbetning och beträffande de tekniska arrangemangen.

Man fäster sig här vid att de militärpolitiska faktorerna blivit nästan helt undanskymda i den utrikespolitiska debatten. I riksdagen ha de i mycket ringa utsträckning uppmärksammats, med få undantag har även tidningspressen gått förbi dem. Utrikespolitiken och försvarspolitiken ha behandlats som två skilda element, ehuru de strängt taget äro som siamesiska tvillingar. Allmänheten har icke fått ordentlig upplysning om de militära förutsättningarna för och konsekvenserna av de olika utrikespolitiska alternativen — neutralitet, nordisk pakt, atlantpakt. Den har högst dimmiga begrepp om våra egna resurser och behovet av hjälp utifrån, skillnaden mellan förberedd och improviserad hjälp, krigskonstens utveckling och dess inverkan på vår utrikespolitik, de ekonomiska anspråken på vårt försvar i det ena och andra alternativet. Allmänheten har varit satt på svältkost i dessa avseenden.

Högerns uppträdande härvidlag har för många varit en besvikelse. Den har icke närmare gått in på dessa problem och icke berikat den sakliga debatten i den utsträckning som varit önskvärt. Högern har en klar instinkt för sambandet mellan utrikespolitik och försvarspolitik och har alltid på ett synnerligen aktivt sätt kämpat för ett effektivt försvar. Men den har icke utnyttjat den utomordentliga chans som erbjudit sig under efterkrigsåren, nämligen att systematiskt redogöra för de militära faktorernas sammanhang med de utrikespolitiska problemen. Ett dylikt förfarande ter sig så mycket naturligare som de militära synpunkterna spela en så framskjuten roll i det utrikespolitiska dagsläget. Det finnes anledning att i utdrag citera några av Harald Hjärnes uttalanden våren 1914, vilka än i dag ha relevans. Han skriver: »Hos oss har man alltför länge dragit sig för att rätt framhålla och betona det nödvändiga sammanhangent mellan försvar och utrikespolitik. Man har av ett slags missriktad blyghet inbillat sig, att blott och bart påpekandet av en ömtålig ställning till något grannland skulle ytterligare försvåra denna ställning och bringa krigsfaran i närmare synhåll.» ... »Hos oss har försvaret lidit starkt avbräck genom denna besynnerliga återhållsamhet. Alla dithörande anordningar ha fått någonting tomt och ändamålslost

över sig, åtminstone i den stora mängdens ögon, därför att man velat liksom försvara sig i allmänhet emot vem det vara månde.» ... »Det må här vara nog att så bestämt som möjligt säga ifrån, att vår fara kommer från den ryska utvidgningslusten, att varje annan fara, från vilket håll som helst, står i samband med denna fara, att alltså varje sund svensk utrikespolitik måste, utan hämmande ängslan men också utan lättrogen hoppfullhet, grundligt orientera sig med oavlätlig hänsyn till just den ryska faran.» ... »Allra minst böra vi, i det fåfängliga hoppet att avvärja ryska misstankar, avhända oss vår nationella handlingsfrihet till Rysslands förmån eller genom onödiga förklaringar försätta oss i en falsk ställning till andra makter, på vilkas vänskapliga tänkesätt vi ej ha något skäl att tvivla.»

Högerns ledning kan med visst fog anföras till sitt försvar, att den, när det gäller utrikespolitik, ej kan tala så fritt och öppet hjärtigt som den själv önskat. Denna ursäkt har emellertid ej högerns tidningspress. Av den, — och detta gäller särskilt de ledande organen — väntar man ett klarare språk och en intensivare upplysningsverksamhet.

Det är mig angeläget att framhålla, att den här framförda kritiken icke är avsedd att stjälpa utan att hjälpa. En öppen debatt i dessa principfrågor är bättre än ingen debatt alls. Att jag här särskilt sysslat med högern beror därpå, att man som högerman speciellt intresserar sig för detta parti och blir lyhörd för det som enligt ens mening fattats i dess program och verksamhet. Man skulle med ett ord önska, att högern skötte den utrikespolitiska debatten lika effektivt som den inrikespolitiska. För fullständighetens skull må framhållas, att det även finnas ljusa inslag i bilden. Till dem kan man bl. a. räkna de inlägg, som under sista halvåret gjorts av högerns ungdomsförbunds ordförande professor Gunnar Heckscher, senast i Svensk Tidskrifts novembernummer 1949.

När det gäller t. ex. undervisningsfrågor och socialpolitik kan en vanlig medborgare i regel bygga på egna erfarenheter och med hjälp därav pröva de olika förslag, som komma fram i debatten. Så är däremot ej fallet beträffande utrikespolitiken, som ligger utanför den vanliga medborgarens sfär och därför ej är lätt begriplig. Det faller alltså i denna sak ett alldeles särskilt ansvar på det ledande skiktet inom politik och press. På dess lott faller att utförligt redovisa för allmänheten alla de faktorer som öva inflytande på det utrikespolitiska bedömandet. Härvidlag har högern stora möjligheter att göra sig gällande.